

Преференције вредности студената Војне академије

УДК: 159.43-57.875 : 174] : 355. 231.31 (497.1)

Проф. др Десимир Пајевић,
проф. др Јан Марчек, пуковник и Нада Данић*

Полазећи од теоријских схватања вредности, као и резултата досадашњих истраживања тог проблема, у раду су утврђене основне вредности студената Војне академије Војске Србије и Црне Горе. У истраживању је коришћен инструмент који је произишао из Рокичевог (Rokeach) концепта вредности и који садржи 35 вредносних појмова. Испитивање је обављено на пригодном узорку од 149 студената друге године Војне академије Војске Србије и Црне Горе.

Обрадом података, осим утврђивања основних статистичких параметара, обухваћена је факторска анализа. Као полазни квантитативни подаци у анализи су коришћене процене којима су испитаници вредновали значај 35 врста вредности. Помоћу факторске анализе утврђено је девет латентних димензија вредности студената Војне академије: 1) хуманистичка оријентација; 2) патриотизам; 3) хедонизам; 4) стоицизам; 5) психолошка равнотежа; 6) идеалистичко стремљење ка вишим циљевима наспрам личне удобности и успеха; 7) прихваћеност норми војне организације; 8) независност, и 9) лично достојанство наспрам породичне сигурности.

Кључне речи: префериране вредности, Рокичев концепт, факторска анализа.

Појам вредности и вредносних оријентација

Појам *вредности* термилошки је умногоме нејасан упркос бројним дефиницијама.¹ Има схватања да се вредности не могу дефинисати јер су то најопштије категорије људског мишљења и „опиру се сваком дефинисању“. Појам *вредност* потиче од латинске речи *valeo*, што значи крепак, јак, здрав. Антички мислиоци користили су термине *akstos*, у значењу достојан, вредан, и *time*, за означавање вредновања, поштовања. У нашем језику реч *вредност*, има различита значења, попут: врлина, снага, моћ, храброст, доброта.²

* Проф. др Д. Пајевић је професор на Филозофском факултету у Београду; проф. др Јан Марчек, пуковник, начелник је Одсека за војну социологију и психологију Института ратне вештине у Београду; Нада Данић је психолог у Војној академији ВСЦГ.

¹ У енглеском језику користи се око 40 термина за означавање појма *вредности*.

² А. Пејатовић, *Вредносне оријентације и образовне потребе одраслих*, Институт за педагогију и андрагогију, Филозофски факултет, Београд, 1994, стр. 15.

За вредности су заинтересоване многе научне дисциплине, нарочито филозофија, социологија, педагогија и психологија. Наравно, свака од њих има специфичан прилаз вредностима. Филозофија вредности проучава као универзалне општељудске категорије – етичке идеале; социологија – као стандарде друштвеног функционисања; педагогија – као критеријуме према којима се вреднује васпитни процес и остварује идеал формирања свестране личности, а психологија – као предиспозиције за пожељне облике понашања.

Вредности утичу на људско понашање на три начина: као циљеви којима се тежи; као критеријуми избора алтернативних могућности, и као општи захтеви који се постављају у односу на околину и самог себе. Вредности утичу и на формирање личности, нарочито у области мотивације, емоција и, што је посебно значајно, чине „стожер“ интегритета личности. Имају три основне карактеристике: *преференцију, пожељност и уверење у остваривање циљева.*

У проучавању вредности пошло се од неколико дефиниција. На основу свог истраживања *Вредносне оријентације и образовне потребе одраслих*, А. Пејатовић наводи више дефиниција вредности. На пример, према К. Клахону, вредност је „концепција, експлицитна или имплицитна карактеристична за појединца или групу о пожељном, које утиче на избор расположивих начина, средстава и циљева акција“. Пожељност као основна карактеристика вредности садржана је и у дефиницији Б. Кузмановића, који наглашава да су вредности „схваћања (системи уверења) о лично или друштвено пожељним општим начинима понашања, врстама активности и релативно трајним стањима у природи и друштву“. Према Р. Лукићу, „вредности су идеална својства објеката која их чине пожељним за људе“, док према Ч. Морису „појам вредности употребљава се да означи тенденције или диспозиције живих бића да више воле једну врсту објеката од других. Објекат је било шта што нека особа више воли, тј. бира“.³

Те дефиниције садрже три значајне карактеристике вредности: третирају се као диспозиције живих бића, оријентир су за опредељење између различитих варијаната и јављају се као регулатор у људском понашању.

За вредности се везује и уверење, као најбитнија одлика, које је садржано и у дефиницији вредности Г. Олпорта. Према њему, вредност је „једно уверење на основу кога човек највише воли да дела. Тако је она једна когнитивна, једна моторна и, изнад свега, једна дубоко својствена диспозиција“⁴. Дакле, вредности имају когнитивну, емоционалну и конативну димензију.

Н. Рот сматра да вредности означавају „идеје или ситуације за које постоји уверење да представљају нешто добро, нешто пожељно,

³ Исто, стр. 17.

⁴ Исто, стр. 18.

нешто чијем остварењу треба тежити⁵. У тој дефиницији постоји спој појма *уверење*, који се везује за личност, и појма *пожељно*, који се односи на идеје и ситуације, али и на човека за кога су пожељне.

Вредности се одређују и као диспозиција за понашање. У вези с тим, дефиниција коју предлаже Д. Пантић спада у најобухватније будући да су у њој садржане све значајне карактеристике појма вредност. Према њему, „вредности су релативно стабилне, опште и хијерархијски организоване карактеристике (диспозиције) појединца и групе (елементи друштвене свести), формиране међусобним деловањем историјских, актуелно-социјалних и индивидуалних чинилаца, који, због тако прописане пожељности, усмеравају понашање својих носилаца ка одређеним циљевима“.⁶

Операционалнију дефиницију вредности понудио је Б. Шверко: „Опште и релативно трајне циљеве које желимо постићи да бисмо задовољили своје потребе називамо вредностима“.⁷ Вредности су интегрисане у вредносних систем, где се успоставља одређена хијерархија. Оне јесу схватање о пожељним општим начинима понашања. Вредности као циљеве доживљавамо свесно и сматрамо их пожељним и са личног и са друштвеног становишта.

Вредности су према А. Пејатовићу „однос између човека, његових диспозиција и објеката, односно његових својстава којима задовољава неку од потреба“.⁸ У том односу код човека се формира уверење о пожељности одређених објеката, појава и стања. Тај однос је позитивно емоционално обојен и изражава се кроз мотивационо (делатно) понашање.

За Рокича су вредности „постојано веровање да су извесни специфични начини понашања или стања постојања лично или друштвено пожељнији од супротног или обрнутог начина понашања или постојања“.⁹ Пажљива анализа концепта који нуди тај аутор открива неколико важних момената. *Прво*, он вредностима придаје релативно трајан карактер пошто инсистира да су оне „постојано веровање“. *Друго*, његов концепт вредности садржи и емоционалну, и мотивациону и когнитивну компоненту, а то схватање је својствено многим ауторима припадницима психолошке школе или психолошког приступа у разумевању вредности. *Треће*, тај концепт омогућава разликовање „начина понашања“ од „стања постојања“, што је (према том концепту) битан основ за поделу вредности на: 1) инструменталне, које се односе на моралност или меродавност поступања појединца, и 2) тер-

⁵ Н. Рот, према: М. Петровић, *Вредносне оријентације деликвената*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1973, стр. 28.

⁶ Д. Пантић, *Вредносне оријентације младих у Србији*, Институт друштвених наука, Београд, 1981, стр. 13.

⁷ Б. Шверко и сар., *Психосоцијални аспекти избора образовања и звања*, Центар за друштвену делатност ССО Хрватске, 1980, стр. 13.

⁸ А. Пејатовић, *исто*, стр. 23.

⁹ М. Rokeach, *The nature of human values*, Free press, 1973.

миналне вредности, које, будући да описују „стања постојања“, изражавају изнутра и интерперсонална стања егзистенције. *Четврто*, тај аутор наглашава да су вредности детерминанте социјалног понашања. Рокич, заправо, инсистира на ставу да су вредности стандарди који утичу на понашање и са којима појединац упоређује своје понашање у вези с моралношћу и одржавањем самопоштовања. Такође, инсистира на мотивационој функцији вредности услед које појединац тежи да стекне баш оне вредности које помажу стицању самопоштовања. Најзад, према том концепту, вредности се суштински и јасно разликују од ставова, што истраживачу омогућава да операционално разграничи та два појма. У том процесу, нарочито треба узимати у обзир следеће: 1) да особа може да има небројено много ставова о специфичним објектима или ситуацијама, али релативно мало вредносних судова о њима; 2) да вредности имају централнију позицију од ставова јер су општији стандарди и превазилазе специфичне објекте и ситуације; 3) да су вредности старије и од ставова и понашања, да их детерминишу и да промене вредности прате промене у ставовима и понашањима; 4) да постоји хијерархијска структура вредности чију основу чини релативна важност вредности за појединца, и 5) да се личним системом вредности и њиховим варијацијама приоритета могу објашњавати варијације ставова и понашања.

Осим појма *вредности*, у социјалнопсихолошкој литератури се веома често сусреће појам *вредносне оријентације*. Иако се тешко може направити дистинкција између та два појма, неки аутори, ипак, уочавају разлику у теоријској сфери, док се веома тешко може установити разлика између њих у емпиријским истраживањима. Тако, на пример, Б. Кузмановић сматра да „вредности подразумевају више артикулисану, одређенију концепцију о пожељном, а вредносне оријентације широки, мање артикулисан систем уверења, мање изоштрену и 'освешћену' концепцију о пожељном“.¹⁰ Разматрајући односе између „вредности“ и „вредносних оријентација“, А. Пејатовић говори о вредностима као „полазишту и исходишту вредносних оријентација“.¹¹ Но, може се прихватити схватање да се о вредносним оријентацијама може говорити онда када вредности имају функцију усмеравања, што подразумева интегритет и доследност доживљаја и понашања. Још одређеније, Н. Рот и Н. Хавелка вредносне оријентације одређују као „опште принципе понашања и деловања у вези за одређеним циљевима чијем се остварењу тежи и који се манифестују у бројним и различитим облицима активности“.¹²

¹⁰ Б. Кузмановић, „Вредносне оријентације ученика на завршетку основног образовања“, Настава и васпитање“, Београд, 1990, бр. 4-5, стр. 278-279.

¹¹ А. Пејатовић, *исто*, стр. 33.

¹² Н. Рот и Н. Хавелка, *Национална везаност и вредности код средњошколске омладине*, Институт за психологију, Институт друштвених наука, Београд, 1973, стр. 9.

Досадашња истраживања вредности и вредносних оријентација на популацији младих у нашој земљи

За свако друштво је значајно да зна основне *вредности* својих припадника. У нашој земљи су – како у грађанству, тако и у војсци – истраживани системи вредности и вредносних оријентација младих. У једном од првих испитивања система вредности на радним акцијама, непосредно после Другог светског рата, Смолић и Крковић утврдили су да су код сеоске омладине биле доминантне политичко-економске вредности, код средњошколске – политичко-економске и техничке, код студентске – естетско-забавне, а код радничке омладине – спортске и техничке вредности.¹³ У истраживањима спроведеним педесетих година 20. века утврђена је изразита интернационалистичка оријентација свих категорија младих. Шездесетих година у истраживању вредности код студената утврђено је да је снажна оријентација ка материјалним вредностима и атеизму. Седамдесетих година у више истраживања потврдило се да код младих опада оријентација ка „традиционалним вредностима“.

Рот и Хавелка, испитујући вредности код средњошколске омладине у СР Србији, утврдили су да се у вредносном систему издваја седам вредносних оријентација. Према степену изражености то су: делатна (смисао живота је у раду и стварању); сазнајна (најважније је трагање за истином); алтруистичка (најважнији циљ у животу је помагање); хедонистичка (најважније је осигурати задовољство и уживање); естетска (смисао живота је у постизању лепоте и склада); моћ и углед (најважније је обезбедити друштвени углед и моћ у друштву), и економска вредност (најважније је стицати имовину и богатство).¹⁴ За то истраживање је значајно да су постојале разлике у систему вредности ученика зависно од врсте школе. На пример, ученици гимназија придавали су много већи значај естетској, алтруистичкој и сазнајној оријентацији, док су ученици индустријских школа већи значај придавали моћи и угледу, хедонистичкој и улититаристичкој оријентацији.

В. Томановић је установио да постоје разлике у редоследу најпожељнијих вредности међу појединим категоријама младих. Студентима је на првом месту „породична срећа“, па смелост у тражењу истине и правде, стваралачки рад и друштвеност.¹⁵

Занимљиви су и резултати испитивања система вредности после агресије НАТО-а на СРЈ Управе за морал и информисање Војске Југославије. Према резултатима истраживања Д. Радовановића и Д. Ра-

¹³ Н. Смолић-Крковић, 1970, према: Д. Пајевић и сар., *Вредносне оријентације и животни стилови питомаца Војне академије*, Војна академија Копнене војске, Београд, 1987, стр. 6.

¹⁴ Рот и Хавелка, *исто*, 1973.

¹⁵ В. Томановић, *Омладина и социјализам*, „Младост“, Београд, 1977.

дуловића, у систему вредности грађана Црне Горе доминантне су социјалне вредности: слобода, породична сигурност, правда, независност и безбедност земље, затим мере личне вредности као што су срећа, памет и мудрост, и моралне вредности као што су част, лични мир, и слично. На листи од 35 вредности последња три места припала су послушности, узбудљивом животу и помирљивости.¹⁶

Једно од најобимнијих истраживања *вредносних оријентација* обавио је Д. Пантић у периоду од 1979. до 1988. године. Аутор је желео, између осталог, да региструје и промене унутар испитиваних вредносних оријентација, па је 1988. године реплицирао истраживање из 1979. године. У првом истраживању (1979) требало је да се региструју интензитет и раширеност испитиваних вредносних оријентација, док је поновљено истраживање (1988) било превасходно срачунато на трагање за променама у оквиру вредносних оријентација младих у Србији. Резултат Пантићеве анализе, на основу података добијених 1979. године, указује на вредносну нехомогеност младих и социјални положај као главни детерминатор прихваћености вредносних оријентација младих.¹⁷ Резултати добијени 1988. године нису указивали на значајне промене вредносних оријентација младих, што, уосталом, аутор није ни очекивао, али су указивали на извесна померања. У односу на 1979. годину, показало се да је смањења раширеност једних и повећана раширеност других вредносних оријентација: знатно је опао број младих који су самоуправно оријентисани (са 62 одсто на 37 одсто), егалитаристички оријентисаних било је 21 одсто (док је у претходном истраживању забележено 35 одсто), религиозност је повећана за 10 одсто, али је предност још имала нерелигиозност, као и друштвена у односу на приватну својину, у отворености према свету није било промене, односно око 70 одсто младих било је отворено према свету.¹⁸ Занимљив је и податак да је, чак, 75 одсто младих у истраживању из 1988. године говорило о повећаној аномичности (конфузија друштвених циљева, незнање, дезоријентација, и слично), док је 1979. године таквих било свега 24 одсто.

Кузмановић је такође обавио истраживање ради компарације два истраживања вредности код ученика завршних разреда основних школа 1988. и 1994. године.¹⁹ Испитивањем је обухваћено девет вредносних оријентација, које су, углавном, дефинисане као биполарне димензије: оријентација ка приватној – друштвеној својини; отворе-

¹⁶ Д. Радовановић и Д. Радуловић, *Систем вредности у Црној Гори* (технички извештај), Институт за криминолошка истраживања, Београд, 2000.

¹⁷ Д. Пантић, *Вредносне оријентације младих у Србији*, исто.

¹⁸ Д. Пантић, *Промене вредносних оријентација младих у Србији*, Институт друштвених наука, Центар за психолошко истраживање и јавно мњење, Београд, 1990.

¹⁹ Б. Кузмановић, „Друштвене промене и промене вредносних оријентација ученика“, „Психолошка истраживања“, бр. 7, Филозофски факултет, Институт за психологију, Београд, 1995, стр. 17–48.

ност – затвореност према свету; религиозност – нерелигиозност; егалитаризам – неегалитаризам; равноправност – неравноправност полова; ауторитарност – неауторитарност; конформизам – неконформизам; општи активизам – пасивизам и друштвени пасивизам – активизам.

Резултати истраживања из 1988. године показали су да су тада постојале следеће тенденције: ученици завршних разреда основних школа већином су давали предност друштвеној својини; подједнако су били прихваћени, затвореност и отвореност према свету; нерелигиозна оријентација је доминирала над религиозном; егалитаризам и неегалитаризам били су подједнако прихваћени; постојала је склоност ка конформизму и ауторитарности; став према равноправности полова био је глобално позитиван; општи активизам је био заступљенији од пасивизма, а друштвени активизам од пасивизма. Факторска анализа је показала да постоје три базичније димензије унутар скупа испитиваних варијабли вредносних оријентација. Први фактор на једном полу описују залагање за равноправност полова и отвореност према свету, а на супротном полу – ауторитарност и конформизам. Висок скор на другом фактору описују општи и друштвени активизам које не прати конформизам, док трећи фактор описују однос према друштвеној својини, егалитаризам и нерелигиозност.

Истраживање обављено 1994. године указало је на промене у прихваћености вредносних оријентација и са узрасног и с генерацијског аспекта. Наиме, значајно је промењен степен, па и смер, прихваћености појединих вредносних оријентација. Факторизација резултата показала је постојање три латентне вредносне димензије: прва је биполарна, и на једном полу је описују конформизам, ауторитарност и религиозност, а на супротном полу – отвореност према свету и равноправност полова. Другу описују залагање за друштвену својину и егалитаризам, и, у мањем обиму, ауторитарност и конформизам. Трећу изоловану латентну вредносну димензију описују општи и друштвени активизам, које прати позитиван однос према равноправности полова и релативно висока негативна веза с конформизмом.

Истраживање У. Младеновића и Ј. Кнебла²⁰ обављено је средином 1998. године на узорку од 463 адолесцента, између 17. и 18. година старости. Коришћен је исти инструмент као у истраживању Б. Кузмановића²¹, с понуђених девет вредносних оријентација (оријентација ка приватној – друштвеној својини; отвореност – затвореност према свету; религиозност – нерелигиозност; егалитаризам – неегалитаризам; равноправност – неравноправност полова; ауторитарност – неауторитарност; конформизам – неконформизам; општи активизам – пасиви-

²⁰ У. Младеновић и Ј. Кнебл, „Вредносне оријентације и преференције животних стилова адолесцената“, „Психологија“, 2000, бр. 3–4, стр. 435–454.

²¹ Б. Кузмановић, *исто*, стр. 17–48.

зам, и друштвени пасивизам – активизам), и показало се да није било значајних промена у вредносном одређењу младих у односу на 1994. годину.

Приликом истраживања вредносних оријентација обављеног на пригодном узорку од 301 испитаника у току 1990. године, помоћу АВЛ-скеале,²² А. Пејатовић је утврдила да испитаници највише преферирају теоријску вредносну оријентацију, а затим друштвену, политичку и естетску, док је на последњем месту религиозна вредносна оријентација.²³

Истражујући вредносне оријентације студената будућих наставника, на узорку од 394 испитаника све четири године студија, помоћу скале вредносних оријентација ВОР 1 и ВОР 2, А. Брковић и Д. Петровић-Бјекић (1999) утврдили су да испитаници издвајају следећих десет друштвених и индивидуалних вредности: сигурност породице, срећу, слободу, унутрашњу хармонију, право пријатељство, самопоштовање, свет мира, успешан живот, мудрост и зrelu љубав.²⁴

У истраживању вредности које је изведено 1987. године на узорку од 211 питомаца Војне академије КоВ, помоћу стандардизоване „Скале вредности“²⁵, Д. Пајевић и сарадници²⁶ установили су да су код њих израженије следеће вредности:

– *колективизам*, као тежња за заједничким животом и нормама понашања. Израженост те оријентације је веома пожељна са становишта процене зрелости личности питомаца. И у ранијим истраживањима је установљено да је социјални интерес, који чини основу те оријентације, код кандидата за војне академије умногоме изражен.²⁷ Наиме, војна средина и војни колективи делују на појединца тако да погодују развијању позитивних емоционалних односа међу питомцима и развијају потребу за сарадњом и колективизмом. Према томе, израженост те оријентације у конкретном случају може да се сматра и индикатором израђености војних колектива.

– На другом месту по изражености је *толерантност*. О толерантности се говори и као о моделу понашања који карактерише сваку зrelu личност. Такве личности су по природи окренуте другим људима – испољавају интересовање за мишљења и ставове других. Одли-

²² АВЛ скала је заснована на Шпрангеројој класификацији вредносних типова.

²³ А. Пејатовић, *исто*, стр. 103.

²⁴ А. Брковић, Д. Петровић-Бјекић, Вредносне оријентације студената будућих наставника, научно саопштење на Петом научном скупу „Емпиријска истраживања у Психологији“ (резимеи), Филозофски факултет, Институт за психологију, Београд, 1999, стр. 27.

²⁵ „Скала вредности“ је стандардизована у Институту за психологију Филозофског факултета у Београду.

²⁶ Д. Пајевић, М. Ловре, Г. Маравић, П. Костић, *Вредносне оријентације и животни стилови питомаца Војне академије*, *исто*.

²⁷ Кандидати за војне академије имали су израженији социјални интерес од кандидата за техничке факултете, а мање изражен за медицину и наставничке факултете (Д. Пајевић, *Мотивациони чиниоци избора војне професије*, ВИНЦ, Београд, 1983).

кује их висок ниво толеранције према мишљењима и предлозима других и имају развијено осећање за уважавање и поштовање личности других.²⁸

– Трећа оријентација је *вођство*, као „тежња да се управља и кординира активност групе и жеља да се утиче на друге чланове групе“. Логично је што је та оријентација изражена код питомаца јер је руковођење са људима суштина војне професије. Према степену изражености те оријентације, јасно је да се питомци уживљавају у будуће улоге старешина, што ће им свакако олакшати сналажење у преузимању стварних улога.

Према степену изражености слична је и оријентација *на промене*, односно на прихватање друштвених промена и мењање животних навика. Нормално је да су зреле личности заинтересоване и отворене према свему што унапређује друштвени живот и односе међу људима. Мање су склоне да се држе онога што је превазиђено и што не одговара духу времена и степену научно-техничког развоја. То су личности које стреме ка прогресу, будућности, а мање су окренуте ка прошлости и конвенционалним начинима живота. Будући да војна професија мора да прати све научно-техничке промене и модалитете живљења у савременом свету, наведени резултати показују да код питомаца постоји латентна спремност да прихватају све оно што је ново и прогресивно.²⁹

– Као вредносна оријентација изражена је и тзв. *имплицитна педагогија*, као емоционални однос према васпитању и веровање у позитивне исходе тих утицаја на развој личности детета. Позитивно је што питомци значајно цене васпитање као процес социјализације личности. Њихова професионална улога првенствено ће захтевати да се понашају као васпитачи, и они су очито ка томе усмерени, што је логички сагласно и с другим наведеним вредностима. Скоро у истом степену изражена је и *самодетерминација*, као веровање да је „судбина човека у његовим рукама“, насупротив веровању да од других све зависи у животу појединца.

– На седмом месту по изражености је *друштвено ангажовање*, као и интересовање за друштвену стварност и политичка збивања. Најмање су изражене биле *материјална оријентација* и *жеља за постигнућем*.

Наведени резултати показују да се вредности, иако су стабилније категорије од ставова, разликују зависно од узраста и културе, и да су подложне променама под утицајем друштвених збивања. У вези с

²⁸ Према својој природи, те две оријентације су у негативном односу са агресивношћу. То значи да су личности код којих су те вредности изражене мање склоне агресивном реаговању у међуљудским односима. Према томе, не може се рећи да питомци имају изражену латентну агресивност, што би се могло закључити на основу неких случајева у пракси.

²⁹ Личности које нису ригидне, по правилу, имају израженију ту оријентацију.

тим, значајно је сагледавање структуре вредности код студената Војне академије као „интелектуалног“ репрезента војне организације.

Проблем истраживања

Истраживање вредности (и вредносних оријентација) побуђује, у садашње време, велику пажњу многих институција у нас и у свету. За то има више разлога. *Прво*, због тога што су вредности веома важне за понашање појединца и друштва у целини. С друге стране, често се наглашава да је у кризи систем вредности друштва, посебно младих као његовог најзначајнијег дела. То је одлика времена у којем живимо, на шта је указао Маслов, најизразитији представник тзв. хуманистичке психологије. Он сматра да је управо недостатак вредности највећа болест нашег времена, да је потреба за неким вредносним системом (филозофијом живота) једна од специфично људских потреба а живот без неког одређеног вредносног система третира као полупатогено стање. *Друго*, због општости и трајности, вредности омогућују боље предвиђање понашања него ставови, што је посебно важно у образовању, политичкој оријентацији, политичком животу и, посебно, у армији, јер су „вредности“ идеал и смисао војничког живота. *Треће*, проучавањем вредности човеку се прилази као активном, самосвесном бићу које је усмерено према одређеним циљевима и идеалима. *Четврто*, с правом се наглашава да су вредности индикатор „квалитета живота“. Према томе, на основу проучавања вредности може се пратити процес сазревања личности, као и утицаји друштвених чинилаца на тај процес. Познавање система вредности једног друштва или његових делова (групе) омогућава лакше регулисање конфликта, одређивање циљева развоја и „обликовање“ моралних начела (кроз васпитање) припадника друштва. Такође, на основу система вредности појединаца и група може се објашњавати и предвиђати њихово понашање.

Полазећи од становишта да вредности чине један од основних феномена психичког живота људи, као и од чињенице да је претходно истраживање вредносних оријентација студената Војне академије обављено још 1987. године, због значајних промена у друштвеном и економском животу и месту и улоге Војске у друштву, обављено је истраживање вредности студената Војне академије. При томе, предмет истраживања биле су вредности студената Војне академије са становишта њихове преференције.³⁰ Циљ испитивања било је утврђивање изражености појединих врста вредности код студената Војне академије, као и утврђивање њихове структуре.

³⁰ Истраживање је изведено у оквиру ширег истраживачког задатка под називом: „Активности студената Војне академије у настави“.

За мерење вредности у истраживању је коришћен инструмент који је конструисао Институт за социолошка и криминолошка истраживања на основу Рокичевог концепта вредности. При конструкцији тог инструмента пошло се од 36 изворних Рокичевих вредности, да би на крају било изабрано 35 вредносних појмова који се донекле разликују од изворних, наведених у оригиналном инструменту „Преглед вредности“.³¹ Наиме, из изворног инструмента изостављено је 11 вредносних појмова, који нису карактеристични за испитивану социјалну средину. Уместо тих вредносних појмова, у узорак су изабрани појмови који, углавном, припадају подручју социјалних вредности, као што су: *слобода, независност, патриотизам, понос, народ, правда, традиција, држава, опстанак нације, солидарност, ред и дисциплина*. Према томе, скуп варијабли *вредност студената* чиниле су следеће врсте вредности: *слобода, независност, патриотизам, понос, част, народ, правда, традиција, држава, опстанак нације, храброст, удобан живот, лични мир, самопоштовање, мудрост, безбедност земље, вера у Бога, мир у свету, равноправност људи, породична сигурност, послушност, одговорност, помирљивост, човекољубивост, разборитост, мушкост, издржавање тешкоћа, ред и дисциплина, демократија, успех у животу, узбудљив живот, срећа, задовољство, памет и солидарност*.³² Испитивање је обављено на пригодном узорку од 149 студената друге године школовања у Војној академији. Истраживање је реализовано у специфичним друштвеним околностима, односно непосредно после бомбардовања Југославије од стране Северноатлантског савеза.

Обрадом података обухваћено је утврђивање основних статистичких параметара (средње вредности, стандардна девијација, проценти), као и факторска анализа. Помоћу *факторске анализе* утврђена је структура вредности студената Војне академије са становишта њихове преференције. Као полазни квантитативни подаци у анализи су коришћене процене којима су испитаници вредновали значај 35 врста вредности да би се идентификовали основни фактори, као латентне структуре, који имају значење основних димензија вредности студената Војне академије. Добијени фактори ротирани су помоћу „*varimax*“ методе као најчешће коришћене методе ортогоналне ротације фактора. Ради одређивања броја значајних фактора изабран је Кетелов *scree test*.³³

³¹ М. Rokeach, *исто*.

³² Поузданост инструмента мерена Кронбаховим алфа коефицијентом износи 0,8938, а стандардизованим алфа-коефицијентом 0,9028.

³³ Тај тест се заснива на графичком приказу карактеристичних коренова према редоследу њиховог издвајања и идентификације тачке прелома након које крива апроксимативно постаје хоризонтална права. Редни број фактора који одговара тој тачки указује на то који се број фактора издваја.

Резултати истраживања

Одговор на питање колико су изражене поједине врсте вредности код студената Војне академије потражен је помоћу *дескриптивне анализе* добијених резултата. Том анализом утврђено је какав значај студенти Војне академије придају појединим манифестним облицима вредности (35 показатеља – ставки скале „ВРЕДНОСТ“). Ранг тих вредности, одређен на основу средњих оцена које су им испитаници доделили, приказан је у табели 1.

Добијени резултати су показали да су у највећем проценту прихваћене следеће вредности: 1) *слобода*; 2) *породична сигурност*; 3) *независност*; 4) *част*; 5) *опстанак нације*; 6) *срећа*; 7) *памет*; 8) *понос*; 9) *патриотизам* и 10) *самопоштовање*. Такође, значајно се прихватају и остале вредности, али у мањем проценту од наведених, а нарочито: узбудљив живот; демократија; равноправност људи; мир у свету; послушност и помирљивост.

Табела 1
Основни статистички показатељи вредности студената Војне академије

Ред. бр.	ВРСТЕ ВРЕДНОСТИ	Аритметичка средина	Стандардна девијација	Процент са највишом оценом	Процент са најнижом оценом (1,2,3,..)	Ранг прихваћености
1.	<i>Слобода</i>	4,939	0,240	92,7	(4) 6,0	1
2.	<i>Независност</i>	4,799	0,419	80,0	(3) 0,7	3-4
3.	<i>Патриотизам</i>	4,691	0,544	72,0	(2) 0,7	9
4.	<i>Понос</i>	4,698	0,516	71,3	(2) 0,7	8
5.	<i>Част</i>	4,799	0,435	80,7	(3) 1,3	3-4
6.	<i>Народ</i>	4,604	0,613	66,0	(2) 0,7	16
7.	<i>Правда</i>	4,664	0,577	70,7	(2) 0,7	11
8.	<i>Традиција</i>	4,537	0,642	60,7	(2) 0,7	21
9.	<i>Држава</i>	4,356	0,814	48,7	(1) 2,0	24
10.	<i>Опстанак нације</i>	4,779	0,448	78,7	(3) 1,3	5
11.	<i>Храброст</i>	4,638	0,535	66,0	(3) 2,7	13
12.	<i>Удобан живот</i>	4,163	0,631	28,0	(2) 0,7	29
13.	<i>Лични мир</i>	4,637	0,523	65,3	(3) 2,0	14
14.	<i>Самопоштовање</i>	4,678	0,497	68,7	(3) 1,3	10
15.	<i>Мудрост</i>	4,597	0,569	62,7	(2) 0,7	17
16.	<i>Безбедност земље</i>	4,644	0,658	69,3	(1) 1,3	12
17.	<i>Вера у Бога</i>	4,295	0,941	52,7	(1) 2,7	25
18.	<i>Мир у свету</i>	3,839	1,066	31,3	(1) 4,7	33
19.	<i>Равноправност људи</i>	3,980	0,993	34,7	(1) 3,3	32
20.	<i>Породична сигурност</i>	4,805	0,430	81,3	(3) 1,3	2
21.	<i>Послушност</i>	3,824	0,916	20,0	(1) 2,7	34
22.	<i>Одговорност</i>	4,564	0,549	58,7	(3) 2,7	18
23.	<i>Помирљивост</i>	3,483	1,143	16,0	(1) 8,7	35
24.	<i>Човекољубивост</i>	4,196	0,814	40,0	(2) 4,0	28

25.	<i>Разборитост</i>	4,279	0,690	39,3	(2) 1,3	26
26.	<i>Мушкост</i>	4,544	0,631	59,3	(2) 2,0	20
27.	<i>Издржавање тепкоћа</i>	4,530	0,673	60,0	(1) 0,7	22
28.	<i>Ред и дисциплина</i>	4,215	0,810	39,3	(1) 0,7	27
29.	<i>Демократија</i>	4,054	1,058	40,7	(1) 5,3	31
30.	<i>Успех у животу</i>	4,617	0,528	63,3	(3) 2,0	15
31.	<i>Узбудљив живот</i>	4,114	0,851	36,7	(1) 0,7	30
32.	<i>Срећа</i>	4,772	0,481	79,3	(3) 2,7	6
33.	<i>Задовољство</i>	4,550	0,586	58,7	(2) 0,7	19
34.	<i>Памет</i>	4,732	0,528	76,0	(2) 0,7	7
35.	<i>Солидарност</i>	4,369	0,651	44,7	(2) 1,3	23

Помоћу факторске анализе проверена је хипотеза да се манифестна структура вредности студената Војних академија може објаснити помоћу мањег броја заједничких фактора. Резултати те анализе, уз примену Кателовог „*scree*“ теста, показују да се 35 манифестних облика вредности студената Војне академије може свести на девет латентних димензија (фактора) вредности (табела 2).³⁴

Табела 2

Факторска структура вредности студената Војне академије

ВРСТЕ ВРЕДНОСТИ	Ф1	Ф2	Ф3	Ф4	Ф5	Ф6	Ф7	Ф8	Ф9
<i>Слобода</i>	-0,141	0,150	-0,051	0,048	0,333	0,475	0,329	0,450	-0,117
<i>Независност</i>	0,068	0,081	0,050	0,112	-0,001	0,013	0,011	0,833	0,170
<i>Патриотизам</i>	0,104	0,750	0,028	0,006	-0,134	0,013	0,168	0,002	0,239
<i>Понос</i>	0,002	0,383	0,119	0,081	0,238	-0,004	-0,010	0,117	0,770
<i>Част</i>	0,030	0,356	0,104	0,024	0,203	-0,152	0,257	0,126	0,695
<i>Народ</i>	0,056	0,668	0,073	0,016	0,023	0,153	0,178	0,091	0,248
<i>Правда</i>	0,407	0,362	0,202	0,191	0,038	-0,018	-0,089	0,383	0,099
<i>Традиција</i>	0,090	0,752	0,140	0,004	0,013	-0,106	-0,023	0,098	0,001
<i>Држава</i>	0,219	0,739	-0,123	0,126	-0,013	0,016	0,127	0,168	0,055
<i>Опстанак нације</i>	0,019	0,701	0,101	0,313	0,103	0,119	0,040	-0,213	0,180
<i>Храброст</i>	0,070	0,265	0,432	0,149	-0,351	-0,075	0,161	0,257	0,432
<i>Удобан живот</i>	0,037	0,034	0,421	-0,097	0,297	-0,552	0,131	0,031	0,059
<i>Лични мир</i>	0,155	-0,075	0,154	0,061	0,743	-0,199	0,104	-0,043	0,152
<i>Самопоштовање</i>	0,174	0,084	0,279	0,025	0,696	0,111	-0,010	0,098	0,149
<i>Мудрост</i>	0,330	0,078	0,282	0,459	0,251	0,112	-0,118	0,294	0,035
<i>Безбедност земље</i>	0,232	0,523	-0,111	0,367	0,204	-0,261	0,116	0,171	0,089
<i>Вера у Бога</i>	0,280	0,490	0,426	-0,246	0,006	0,186	-0,129	-0,069	-0,088
<i>Мир у свету</i>	0,784	0,082	0,018	-0,028	0,112	-0,183	0,118	0,096	0,054
<i>Равноправност људи</i>	0,782	0,056	0,060	0,178	0,154	0,112	0,097	0,061	0,061
<i>Породична сигурност</i>	0,146	0,479	0,156	0,232	0,398	-0,030	0,129	0,077	-0,351
<i>Послушност</i>	0,383	0,311	0,036	-0,100	0,001	-0,148	0,634	0,074	0,045
<i>Одговорност</i>	0,212	0,018	0,314	0,231	-0,000	0,149	0,548	-0,236	0,250

³⁴ Вредности карактеристичних коренова за тих девет фактора износе: 8.468, 2.876, 2.661, 1.897, 1.510, 1.449, 1.344, 1.256 и 1.048. Они обухватају 64 одсто кумулативне пропорције варијансе.

<i>Помирљивост</i>	0,681	0,174	0,007	-0,120	0,001	-0,098	0,165	0,003	-0,090
<i>Човекољубивост</i>	0,691	0,077	0,103	0,399	0,064	0,190	-0,052	-0,066	0,016
<i>Разборитост</i>	0,350	0,079	0,099	0,576	0,295	0,247	0,123	0,040	0,069
<i>Мушкост</i>	-0,060	0,242	0,330	0,535	0,037	-0,114	0,204	0,117	0,170
<i>Издржавање тешкоћа</i>	-0,024	0,023	0,139	0,617	-0,133	0,008	-0,077	0,027	0,022
<i>Ред и дисциплина</i>	0,062	0,221	0,157	0,102	0,105	0,140	0,814	0,064	0,049
<i>Демократија</i>	0,469	0,141	0,355	-0,054	0,074	0,423	0,177	0,107	-0,091
<i>Успех у животу</i>	0,095	-0,031	0,655	0,219	0,188	-0,356	0,226	0,057	0,085
<i>Узбудљив живот</i>	-0,095	-0,127	0,613	0,206	0,031	-0,011	0,055	0,084	0,212
<i>Срећа</i>	0,248	0,281	0,646	0,035	0,127	-0,002	-0,003	-0,044	-0,051
<i>Задовољство</i>	0,052	0,065	0,681	0,133	0,152	0,039	0,093	0,002	0,004
<i>Памет</i>	0,299	0,154	0,017	0,533	0,236	-0,138	-0,277	0,238	-0,207
<i>Солидарност</i>	0,547	0,315	0,062	0,455	0,071	-0,027	-0,042	-0,139	0,018

Први фактор најзначајније дефинишу вредности које се односе на хуманистички вредносни склоп карактеристичан за *его* идеал младих. Како се види из табеле 3, тај фактор описује младиће који снажно теже миру и равноправности, и високо цене човекољубивост, помирљивост, солидарност, демократију и правду, те се може одредити као *хуманистичка оријентација*.

Сличан фактор се налази готово у свим испитивањима вредности и вредносних оријентација (Пантић, 1990; Кузмановић, 1995; Радовановић и Радуловић, 2000; Младеновић и Кнебл, 2000, и други), али су обим и садржај појма *хуманизам* или *демократија* сасвим различити. Заправо, једино компарабилно истраживање јесте оно у којем је примењен исти инструмент, али на различитој популацији. У оба истраживања главне особине тог фактора односе се на исто: равноправност, човекољубље и мир у свету. Наше истраживање се разликује по значајном учешћу *помирљивости* у оквиру тог фактора. То не одговара општој представи о младићу који се спрема да постане официр, па се поставља питање шта он подразумева под појмом *помирљивост*. Како то да се доведе у везу с његовом спремношћу да се бори против непријатеља, да, ако треба, и погине...? Да ли је за њега помирљивост сличнија толеранцији, као демократском атрибуту, него трпеливости, која више подсећа на принцип: „Бути и трпи, ко те шта пита“? Може се претпоставити да наши испитаници нису много размишљали о том појму, него су га изједначили са миром уопште, па се он тако нашао у одређењу тог фактора.

Табела 3

Структура првог фактора

Ред. бр.	Манифестне вредности	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Мир у свету	.784
2.	Равноправност људи	.782
3.	Човекољубивост	.691
4.	Помирљивост	.681
5.	Солидарност	.547
6.	Демократија	.469
7.	Правда	.407

Други фактор дефинишу варијабле које указују на оно што умногome чини идентитет припадника нашег народа (табела 4). Сходно томе, заједничка латентна основа (фактор) тих вредности може да се дефинише као *патриотизам*.

Табела 4

Структура другог фактора

Ред. бр.	Манифестне вредности	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Традиција	.752
2.	Патриотизам	.750
3.	Држава	.739
4.	Опстанак нације	.701
5.	Народ	.668
6.	Безбедност земље	.523
7.	Понос	.383
8.	Част	.356

Везаност за традиционалне вредности у нас углавном се односи на патриотизам, везаност за нацију и државу, бригу о очувању државног и националног интегритета и осећања поноса и части која произилазе из те везаности. Такав фактор идентификован је и у наведеном истраживању Радовановића и Радловића (2000), па није чудно што је издвојен и у овом истраживању, тим пре што је мотивисаност за војни позив и заснована на тим вредностима. Логично је да се млади човек опредељује за тако ризично, још увек недовољно плаћено и фрустрирајуће занимање из психолошке потребе за припадањем нечем већем и снажнијем него што је он сам. Снага војске произилази из снаге државе, тако да силе које привлаче војсци умногome извиру из националног поноса и патриотизма, тј. из односа према држави.

Трећи фактор, дефинишу варијабле које у основи имају тежњу ка личној доброту, уживању у животу и испуњености успехом и срећом, па се тај фактор може означити као *хедонизам* (табела 5).³⁵

Табела 5

Структура трећег фактора

Ред. бр.	Манифестне вредности	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Задовољство	.681
2.	Успех у животу	.655
3.	Срећа	.646
4.	Узбудљив живот	.613
5.	Храброст	.432
6.	Вера у Бога	.426
7.	Удобан живот	.421

И то је једна од конвенционалних вредности која је утврђена и у претходним истраживањима. С обзиром на време и околности под ко-

³⁵ Његов садржај подсећа на садржај честитке за нову годину или рођендан: Желим ти пуно среће, задовољства, успеха и здравља!

јима је истраживање изведено (после бомбардовања НАТО-а), та вредност је донекле у сенци узвишенијих вредности какве су *патриотизам* или *хуманизам*. На то указује чињеница да се варијабле *узбудљив живот*, *удобан живот* и *задовољство*, које дефинишу тај фактор и према којима је он, очигледно, именован као *хедонизам*, налазе тек на 29, 30. и 19. месту ранг-листе вредности (табела 1).

Четврти фактор, углавном дефинишу вредности које се односе на оно што је важно младим мушкарцима: издржљивост, разборитост и мушкост (табела 6). Мужевност је нарочито битна за припаднике војничке популације. Наиме, укореењено схватање да су официри снажни и отпорни, односно мушкарци који успешно одолевају искушењима и тешкоћама, један је од корелата мотивације за тај позив. Идентификујући се са том идеалном сликом „Ја“, потенцијални официр се види таквим самим тим што припада таквој средини. Двоумећи се између мачоизма и стоицизма, определили смо се да тај фактор означимо као *стоицизам*.

Табела 6

Структура четвртог фактора

Ред. бр.	Манифестне вредности	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Издржавање тешкоћа	.617
2.	Разборитост	.576
3.	Мушкост	.535
4.	Памет	.533
5.	Мудрост	.459
6.	Солидарност	.455
7.	Човекољубивост	.399

Пети фактор чине вредности чија је заједничка одлика стремљење ка унутрашњој, психолошкој сигурности (табела 7). Тиме себе дефинишемо као независне од онога што се дешава у нашој средини. Особе које теже тој вредности схватају важност унутрашњег мира и усклађености са сопственим бићем. Тај фактор се може означити као *психолошка равнотежа*.

Табела 7

Структура петог фактора

Ред. бр.	Манифестне вредности	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Лични мир	.743
2.	Самопоштовање	.696
3.	Породична сигурност	.398
4.	Хрброст	-.351
5.	Слобода	.333

Шести фактор је биполарна димензија која је одређена као *идеалистичко стремљење ка вишим циљевима наспрам личне удобности и успеха*. Таквим вредностима теже особе које гаје младалачке идеале, које су спремне на саможртвовање ради виших циљева какви су слобода и демократија (табела 8).

Структура шестог фактора

Ред. бр.	Манифестне вредности	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Удобан живот	-.552
2.	Слобода	.475
3.	Демократија	.423
4.	Успех у животу	-.356

Седми фактор групише вредности која чине нека од основних обележја војног позива (табела 9). Заправо, војна организација и почива на поштовању реда, дисциплинованости, спремности да се изврши наређење, а да се, при томе, осећа и лична одговорност за квалитет извршења тог наређења. Сходно томе, тај фактор се може дефинисати као *прихваћеност норми војне организације*.

Табела 9

Структура седмог фактора

Ред. бр.	Манифестне вредности	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Ред и дисциплина	.814
2.	Послушност	.634
3.	Одговорност	.548
4.	Слобода	.329

На ранг-листи вредности види се да су те при самом дну лествице. Занимљиво би било проверити да ли би се у отвореном уштитнику уопште и појавиле као слободни избори. Колико год да на први поглед изгледа да су те вредности недемократске и, можда, да гуше личност, чињеница је да многи млади људи (нарочито они са пасивно зависном структуром личности) кажу да воле такву врсту уређености јер им улива сигурност и обезбеђује извесност.

Осми фактор репрезентују једнозначно одређене вредности које се тичу тежње ка *независности* (табела 10). Војска својим системом реда и дисциплине некад и подстиче ауторитарност, што, између осталог, имплицира осећање угрожености аутономно оријентисаних младића. Отуда се појављују појединци који чезну за већим степеном слободе и одуширу се ауторитету, наглашавајући важност самосталности, без обзира на то што се налазе у институцији која је утемељена на односима субординације и једностарешинства.

Табела 10

Структура осмог фактора

Ред. бр.	Манифестне вредности	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Независност	.833
2.	Слобода	.450
3.	Правда	.383

Девети фактор репрезентују вредности које указују на понос, част и храброст, с једне, и породичну сигурност, с друге стране (табела 11). То су високо цењене вредности у нашем народу. Сходно томе, тај фактор је одређен као *лично достојанство наспрам породичне сигурности*. Појам чојства, иако је веома сличан садржај појму личног достојанства, садржи и одреднице као што су, на пример, мушкост, издржљивост и слично, па због тога девети фактор не садржи и тај појам.

Табела 11

Структура деветог фактора

Ред. бр.	Манифестне вредности	Коефицијент повезаности с фактором
1.	Понос	.770
2.	Част	.695
3.	Храброст	.432
4.	Породична сигурност	-.351

Закључак

Истраживање је спроведено у специфичним друштвеним околностима, односно непосредно након што је НАТО бомбардовао СР Југославију. Истраживањем вредности на пригодном узорку студената Војне академије добијени су резултати који указују на то да студенти у највећем проценту прихватају следеће вредности: слободу; породичну сигурност; независност; част; опстанак нације; срећу; памет; понос; патриотизам и самопоштовање.

Коришћењем факторске анализе добијено је девет фактора вредности који се односе на колективни идентитет припадника наше отаџбине и припадника Војске. Такође, с обзиром на развојне карактеристике испитаника (касна адолесценција), издвојени су и фактори који указују на *идеално ја* а односе се на високо моралне хуманистичке вредности. То су: хуманистичка оријентација; патриотизам; хедонизам; стоицизам; психолошка равнотежа; идеалистичко стремљење ка вишим циљевима наспрам личне удобности и успеха; прихваћеност норми војне организације; независност и лично достојанство наспрам породичне сигурности.